

Heemkring BKW – Sint-Martens-Bodegem

Bodegem in vroegere tijden nr. 8 – 2017

Everard t'Serclaes en de heerlijkheid Bodegem

De heldenstatus die de Brabantse edelman Everard t'Serclaes (†1388) gemeenzaam wordt toegeschreven, is grotendeels te danken aan verbloemende voorstellingen van 15e-eeuwse hertogelijke chroniqueurs.¹ Zij schrijven Everard een beslissende rol toe in de afwikkeling van de Devolutieoorlog (1356-1357) tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Vlaanderen. Bij de dood van hertog Jan III († 5 december 1355) was de opvolging in het hertogschap namelijk aan de oudste dochter Joanna toegewezen. De nogal eenzijdige regeling (die tot doel had het Brabants territorium intact te houden) viel echter nadelig uit voor Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen (1346-1384). Zijn aanspraken waren volkomen terecht als zijnde getrouwd met de evengoed erfgerechtigde Margaretha van Brabant, de jongere zus van hertogin Joanna. Nadat onderhandelingen niet het gewenste resultaat opleverden, verklaarde Lodewijk van Male op 15 juni 1356 de oorlog aan het hertogdom. Er volgt dan een periode van blinde vernielingen en baldadigheden, waarbij Vlaamse troepen op korte tijd vrijwel het gehele Brabants

grondgebied onder de voet lopen. De usurpator stootte in de volgende maanden op diverse haarden van verzet, wat op 23 oktober 1356 culmineert in nachtelijk oproer in de stad Brussel. Het is aan deze opstand dat Everard t'Serclaes deelachtig wordt gemaakt en hem het leiderschap ervan wordt toegedicht. In latere tijden heeft men de verdienste van Everard nog verder bewierookt, zelfs nog tijdens de 19e eeuw in de bekende roman van Hendrik Conscience uit 1874, die hem bejubelt als *Verlosser van Brabant*.

Minder bekend is dat de ware historische figuur Everard t'Serclaes ook met het kleine Bodegem in verband staat. De verwerving van de heerlijke titel door zijn broer Jan, bisschop van Kamerijk, heeft mogelijk een rol gespeeld in de beraming van de moordaanslag op de Brabantse held.

1. Jan t'Serclaes, heer in Bodegem tussen 1385-1389.

Bodegem heeft ruim een halve eeuw onder het roemrijke geslacht t'Serclaes geressorteed. De basis werd daarvoor gelegd onder Jan t'Serclaes, bisschop van Kamerijk (1378-1389). Alphonse Wauters verrast ons in dit verband met de vondst dat Joanna van Liedekerke en haar zoon Arnold, heer van Rassegem, de heerlijkheid aan de bisschop hadden

¹ Clement R., *De ontwikkeling van de familie t'Serclaes gedurende de XIVe eeuw*. Licentiaatsthesis THL4408 Katholieke Universiteit Leuven (1959). Sleiderink R. en Vannieuwenhuyze B., *Everard t'Serclaes. Beeldvorming en lieux de mémoire rond een Brusselse stadsheld*. Tijd-Schrift 1 (2012) 7-21.

verkocht.² Jan t'Serclaes wordt al in 1352 vermeld als officiaal te Kamerijk en fungeerde in 1355 als leraar aan de kapittelschool te Leuven, voorloper van de in 1415 opgerichte Universiteit van Leuven. In 1360 vernoemt men hem als deken van een kapittel te Kamerijk. Zijn al goed gevulde loopbaan mocht de geleerde man afsluiten als bisschop van Kamerijk, waarin hij op 5 november 1378 door paus Clemens VII werd aangesteld.

Het bronnenmateriaal over de transactie van de heerlijkheid Bodegem heeft Wauters vermoedelijk gevonden in de genealogische notities van Richard De Grez, wapenheraut van Brabant. Daar stoten we althans op een gelijkkluidend regest als samenvatting van een met het bombardement van Brussel verloren gegane schepenakte:³

Arnoult esp. de Jenne de Masmisnes⁴, fa. de Gerard, heritière de Liedekerke, Lens et Raseghem, Bodegem, etc. ... ont vendu ladite terre de Bodegem a Messire Jan T'Serclaes, evesque de Cambrai, anno 1384, sub Herlaer.

Het summieze bericht confronteert ons tegelijk met een dateringsprobleem. Het vermelde jaartal 1384 is immers strijdig met het begin van de ambtsperiode van stadssecretaris Herlaer, die immers pas op 5 mei 1385 werd beëdigd.⁵ Men zou denken dat we hier te doen hebben met een courant voorkomende vergissing als gevolg van de Brabantse datumstijl. Te Brussel ving het administratieve jaar namelijk aan met Pasen, zodat het altijd wel oplettendheid vraagt bij het correct terugrekenen naar de thans gebruikelijke Nieuwjaarsstijl. Het vermelde jaartal 1384 is echter slechts zinvol indien het op een datum vóór Pasen van 1385 (2 april) betrekking zou hebben. Zoals gezegd, valt dit echter niet te verenigen met de aanstellingsdatum van secretaris Herlaer.

² Wauters A., *Histoire des environs de Bruxelles* II, 52.

³ Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II-6608 fol. 84.

⁴ Joanna van Masmisnes, ook van Liedekerke genoemd, is dochter van Alice van Liedekerke (die gehuwd was met Gerard van Masmisnes) en via die moederlijke weg erfgename van de Bodegemse titel. Joanna huwde Arnold van Gavere, met wie zij een zoon Arnold had die te Bodegem inderdaad wordt vermeld.

⁵ Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II-6489 fol. 51.

Verder weten we nog dat bisschop t'Serclaes te Brussel een akte op 22 juni 1385 liet notuleren, maar hij wordt in dat geval enkel als heer van Woluwe genoemd.⁶ Die eigenaardigheid lijkt de verwerving van de heerlijkheid Bodegem na 22 juni te verschuiven. We moeten het dus stellen met tegenstrijdige inlichtingen, met als spijtig gevolg dat het begin van de periode van Jan t'Serclaes slechts ruwweg in de loop van 1385 (en zeker niet in 1384) moet gesitueerd worden.

Het overlijden van bisschop Jan t'Serclaes op 12 januari 1389 stelt anderzijds wel een duidelijk einde aan zijn betrokkenheid met Bodegem. Enige tijd later komen zijn erfgenamen samen voor de verdeling van zijn nalatenschap. De nazaten t'Serclaes regelen tegelijk ook de erfenis van zijn broer Everard die het jaar voordien was vermoord.⁷ De heerlijkheid Bodegem gaat dan over op een andere Jan t'Serclaes, zijnde de jongste zoon van Everard.

2. De rol van Everard t'Serclaes.

Als dank voor bewezen diensten werd Everard t'Serclaes geridderd door Wenceslas van Luxemburg, echtgenoot van hertogin Joanna van Brabant. Er volgt voor Everard dan een opvallend voorspoedige periode, waarbij hij de vele leengoederen weet te verwerven, die later traditioneel deel uitmaken van de heerlijkheid Kruikenburg te Ternat, Lombeek en Wambeek. Op 9 mei 1381 koopt hij van Jan van Wezemaële, erfmaarschalk van Brabant, grote partijen grondstukken gelegen te Zierbeek onder Schepdaal.⁸ Nu echter blijkt dat zijn broer, de bisschop van Kamerijk, geen andere erfgenamen had dan Everards kinderen, mag men zich dan ook afvragen of de verwerving van de heerlijkheid Bodegem al niet voor Everard in het verschiet lag. Dit zou hem ten westen van de Zenne een aaneengesloten gebied hebben verleend dat zich uitstreckte over de dorpen Ternat, Wambeek, Lombeek, Lennik en Bodegem.

⁶ Ibidem, II-6489 fol. 51 nr.2.

⁷ RA Brussel, Familiearchief de Fourneau de Cruquembourg, I-109-56 (akte gedateerd als 1388 in de oude stijl, d.w.z. vóór 9 april 1389 nieuwe stijl).

⁸ RA Brussel, Familiearchief de Fourneau de Cruquembourg, I-109-230 (akte van 9 mei 1381).

Ten oosten van de Zenne bezat hij heerlijke rechten te Zaventem en Laken, waaraan zijn broer Jan nog deze van Woluwe toevoegde. Het doet dan ook fel afbreuk aan de historische betekenis van Everard t'Serclaes indien men zijn biografie enkel zou beperken tot het erg plaatselijk Brussels belang. Het West-Brabantse patrimonium dat Everard en Jan t'Serclaes op korte tijd wisten te vergaren, is minstens even belangrijk.

De succesvolle uitbreiding van Everards gebied was (zoals bekend) een doorn in het oog van de toenmalige heer van Gaasbeek, Sweder van Abcoude (1353-1400). De haat en afgunst jegens Everard leidde tot de veelbesproken moord-aanslag. Volgens de overlevering werd Everard op Witte Donderdag van 1388 in een holle weg te Vlezenbeek opgewacht door Willem van Kleef (bastaardzoon van Sweder van Abcoude) en Melis Utenenghe, baljuw van Gaasbeek. De verwondingen die Everard werden aangebracht waren niet van enige symboliek ontdaan. De welbespraakte edelman werd immers de tong uitgerukt en om het slachtoffer te verzekeren van een lange doodstrijd werd hem ook nog een voet afgehouden. Naar men later beweerde, was dit de voet waarop Everard zou gesteund hebben toen hij zijn eed van trouw aan de hertog van Brabant aflegde. In de aanleiding tot de gewelddaad werd echter tot dusver het belang van de heerlijkheid van Bodegem over het hoofd gezien. We weten nu immers dat de gebroeders Jan en Everard de territoriale uitbreidingsplannen van Sweder van Abcoude al langer dwarsboomden. De verwerving van de heerlijkheid Bodegem en (achteraf gezien) het feit dat zich eerlang de overdracht van Bodegem en Woluwe aankondigde ten gunste van Everard, was ongetwijfeld de druppel die de emmer heeft doen overlopen. Toen dan Sweder van hertogin Joanna wist gedaan te krijgen om een aantal West-Brabantse parochies, die voorheen onder de meierij van Rode ressorteerden, aan het Land van Gaasbeek toe te voegen, stuitte dit op hevig verzet vanuit het Brusselse patriciaat, niet in het minst van hun leider. Bisschop t'Serclaes deed van zijn kant een duit in het zakje door voor de

neus van de trotse heer van Gaasbeek de heerlijkheid Bodegem weg te kapen. Zoals we hierboven hebben gezien, wist hij de heerlijkheid af te kopen van de Liedekercke's. Dat mag beslist geen toeval heten, daar we pertinent weten dat er tussen de van Liedekercke's en de Abcoude's ook al jarenlang werd getwist, meer bepaald over een erfelijke kwestie te Strijen in Zeeland.

Het lijkt dan ook verantwoord zich af te vragen of de verwerving van de Bodegemse heerlijkheid, die allicht aan Everard was beloofd, voor de heer van Gaasbeek de doorslag heeft gegeven tot de beraming van de bloedige aanslag.

3. Jan t'Serclaes (1389-1403)

Aan de erfverdeling van de gebroeders Jan en Everard t'Serclaes namen zes kinderen van Everard deel. Aan de jongste zoon Jan (men zegt in de akte dat hij *noch Jonck is*) vielen de heerlijkheden Bodegem, Sint-Stevens-Woluwe en Laken. Te Zaventem erft hij een molen en te Vilvoorde een erfcijs op een huis. Over zijn aandeel in de nalatenschap lezen we als volgt:⁹

*Navolgende d'lot ofte de goede die Janne, den Jonsten sone, voir syne ghedeelte gevallen syn ende bewyst syn. Primo te **Bodeghem, theerschap metten hove, met allen den goeden, cheynsen, Renten, Rechten ende anderen toebehoerten**, geschat op IX £ VII β III O groote, drie myten out ende een broet erfelycks. Item te Woluwe, hof, lant, heerschap, cheins (...). Item te Saventhem een moelen met lande ende andere goede geschat op XXII β groote out erfelyckx. Item te Lake erfcheyns, lant ende heerlicheyt metten toebehoorte (...) Item te Vilvoorden XXX β groten out Jaerlycks (...). Somma XXIV £ VIII β VI O (...) erfelycks.*

De jaarlijkse opbrengst van de Bodegemse heerlijkheid werd dus geschat op iets meer dan vier pond en zeven schellingen, wat in het gehele erfdeel van afgerond 24 pond 8 schellingen, ongeveer 17,8 percent uitmaakt. Om dit bedrag in

⁹ RA Brussel, Familiearchief Fourneau de Cruquembourg, bestand I-109-56.

evenwicht te brengen met het erfdeel van de andere kinderen, moest Jan aan zijn oudste broer Everard jaarlijks, met vervalldag op Kerstavond, vier schellingen teruggeven:

*Maer dit lot sal overgeven Everaerde,
den oudsten bruder, Jaerlycks erfelyks
te kersavonde op tgoet te Bodeghem iii
ß groote out.*

Jan heeft, na het overlijden van zijn gelijknamige oom, ongeveer 14 jaar de heerlijkheid bestuurt. In 1403 komt hij te overlijden waarna zijn weduwe, Joanna Swaefs, in het bezit wordt gesteld van het Hof te Bodegem. Het betreft het huidige kasteel Castelhof, niet te verwarren met het slechts onlangs tot "Hof te Bodegem" gedenomineerde kasteeldomein in het centrum van het dorp, dat zich pas vanaf de 16e eeuw tot een lusthof heeft ontwikkeld.

In 1424 vinden we Joanna Swaefs voor het laatst geciteerd.¹⁰ De Bodegemse titel gaat vervolgens over op de enige dochter Beatrix. Het is nochtans niet uitgesloten dat deze nog enige tijd minderjarig moest worden beschouwd en naar de destijds geldende feodale grondregels niet "bekwaam" werd geacht de heerlijke titel op te nemen.¹¹ Merken we trouwens op dat Joanna Swaefs hertrouwde met Jan Dicbier, heer van Mierlo en graaf van Megen, die vanzelfsprekend als voogd in aanmerking komt. Voor zover we konden nagaan, wordt hij in de Bodegemse archivalia echter niet vermeld. Tenzij de heerlijke titel gewoonweg door Joanna Swaefs werd opgenomen, tasten we over de periode 1403-1424 voorlopig in het duister over de ware identiteit van de bezitter van de Bodegemse titel.

¹⁰ Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II-6499, fol. 430 nr.13: *Domina Beatrix tSerclaes filia q[uondam] Joannis, et Henricus de Schoenhov, filius Johis domini de Schoenhov, eius maritus; qd. [=quoddam] Domicella Johanna Zuaefs fa. dni Nycolai, militis, relicta Johis tSerclaes* (1424, sub Mesmaeker).

¹¹ Mysterieus is tijdens deze periode de vermelding uit 1420 van *Libertus van Meldert* als *dominus de Buedegem* (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II-1669 fol. 306). In de omgeving van het Haspengouwse Meldert lijkt dit veeleer verband te houden met Budingen.

4. De periode van Beatrix t'Serclaes en Hendrik van Schoonhoven.

In 1424 wordt Beatrix t'Serclaes als gehuwd vermeld met Hendrik van Schoonhoven,¹² weliswaar zonder vermelding van enige heerlijke hoedanigheid. Op de schepengriffie van Brussel verschijnt zij voor het eerst met de Bodegemse titel op 3 december 1435¹³ en vervolgens nogmaals op 7 mei 1444¹⁴. In het handvol akten verleden voor de schepengriffie van Bodegem uit deze periode, staat Beatrix als *Vrouwe van Bodegem* (hetzij als *domina de Bodeghem*) in de hoofding van brieven die tussen 24 maart 1439 en 8 februari 1450 werden uitgereikt.¹⁵

De chronologie van heren van Bodegem die men terugvindt in het omstreeks 1713 opgetekende Terrier van Bodegem, namelijk *anno 1438 Hendrik van Schoonhoven*, vereist dus om dubbele redenen oplettendheid. De heerlijke titel behoort beslist toe aan Beatrix t'Serclaes en zij voert deze op rechtmatige wijze tussen 1435 en 1450. In een akte van 25 juli 1452 schrijft men de heerlijkheid voor het eerst toe aan een *van Schoonhoven*.¹⁶ Het betreft Jan, zoon van Hendrik en Beatrix t'Serclaes, die blijkbaar tussen 1450 en 1452 als heer in Bodegem heeft opgevolgd.

Frans J. Van Droogenbroeck
Archivaris Heemkring BKW

¹² RA Brussel, Familiearchief de Fourneau de Cruquembourg, I-109 nr.1 (1424).

¹³ Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II-6499 fol. 184 nr.3: *Domina Beatrix tSercleas filia quondam Johannis qua habet a domicella Johanna Zwaefs, sua uxore, et Henricus de Aertschot, dominus de Schoonhov et de Bodeghem, eius maritus* (3 december 1435).

¹⁴ Koninklijke Bibliotheek Albertina, Brussel: Fonds Hauwaert, II-6499 fol. 604 nr.2: *Domina Beatrix tSercleas, domina de Bodeghem, filia quondam Johannis, domicella Henrici, dominus de Schonehov* (7 mei 1444).

¹⁵ RA Brussel, Familiearchief de Fourneau de Cruquembourg, I-109 nr.229. Hetzelfde fonds bevat voor de periode van Beatrix t'Serclaes ook akten d.d. 6 december 1446, 27 maart 1448 en 9 april 1448.

¹⁶ *Ibidem*, I-109 nr.229.